

DOCUMENTA

Terragona, un dibuix de la ciutat en temps de la Guerra dels Segadors atribuït al pintor italià Ercole Bazzicaluva

Joan Menchon

Ajuntament de Tarragona / Conselleria de Patrimoni Històric

L'any 2007 l'Ajuntament de Tarragona va adquirir a una prestigiosa galeria d'art de Barcelona un dibuix original atribuït al pintor italià Ercole Bazzicaluva, titulat *Terragona*, amb una visió de la ciutat des de la mar. Es tracta d'una imatge en part idealitzada, en part realista de la ciutat i té el mèrit de ser una de les representacions gràfiques més antigues de la ciutat, que s'ha de datar al voltant dels temps de la Guerra dels Segadors (1640-1652). La vista s'ha de prendre com una sèrie més àmplia dibuixada per Ercole Bazzicaluva, que ha estat estudiada pel professor Benito Navarrete a la prestigiosa revista de Nova York *Master Drawings*. Actualment la peça, en un molt bon estat de conservació, forma part de les col·leccions del Museu d'Història de Tarragona (NAVARRETE 2006, 2007).

Ercole Bazzicaluva

L'artista italià Ercole Frigoni, anomenat també Bazzicaluva, va néixer a Pisa (1607-post 1661), i era fill del pintor Alessandro Bazzicaluva. Va estudiar a Florència amb Giulio Marigi (1571-1635). Durant la seva estada a Florència va compartir casa i taller prop de la SS. Annunziata amb Simone Sacchetti (NAVARRETE 2007). És conegut com a dibuixant i gravador, i també com a home d'armes. Va treballar per a l'arxiduc d'Innsbruck i va prestar els seus serveis com a castlà de la fortalesa de Livorno i del castell de Siena. El seu aprenentatge de l'ofici al cercle dels Parigi va ser decisiu per al seu desenvolupament com a artista. Els pupils de Parigi van rebre ensenyaments de mecànica, perspectiva, arquitectura civil i militar, i una forma delicada en el dibuix a ploma. Molts d'ells es van dedicar a projectar fortificacions. Amb Bazzicaluva van estudiar Jacques Callot, Ludovico Incontri, Annibale Lecchi i els tres fills de Remigio Cantagallina.

Igual que Cantagallina, Bazzicaluva aviat es va dedicar a dibuixar paisatges (les famoses *vedute*), hàbilment i atmosfèricament interpretats amb ploma i tinta, com les seves famoses vistes de l'Arno amb la Ville dell'Ambroghina (1633). Com Cantagallina, Bazzicaluva dibuixa amb mestria els angulars i els petits detalls a ploma que es poden apreciar en escenes com el *Paisatge amb cases de camp i traginers* de les col·leccions dels Uffizi. Sabem que Bazzicaluva treballava per encàrrec dibuixant sèries com la d'aiguaforts de paisatges i marines que el 1638 va fer per a Ferran II de Mèdici, duc de Toscana, o la de tretze batalles que il·lustren el poema històric i burlesc de Bartolomeo Bocchini, *Le pazzie de Sava o vero il Lambertaccio* (1641). Un dels seus patrons va ser Alessandro Visconti, a qui va dedicar una sèrie d'escenes de caça. El seu darrer treball és de 1661, que és la impressió de la *Processó triomfal de tres carros a la Piazza dei Cavalieri*, Pisa, que commemora la victòria dels cavallers de San Stefano sobre l'armada turca.

Bazzicaluva també va dibuixar per encàrrec una sèrie de ports hispans, que comprèn almenys vuit vistes, de les quals s'han localitzat sis: Barcelona, Tarragona, Alacant, Mallorca, Roses, Cartagena, a més de dues imatges de Dènia, no estudiades per Navarrete. La naturalesa de l'encàrrec no està clara, però s'ha de tenir en compte que un dels dibuixos de Dènia és datat del 1642, quan Bazzicaluva treballava per encàrrec de Ferran II de Toscana. El cert és que la sèrie no deixa de ser un periple marítim per la costa de llevant de la península Ibèrica, de Roses a Cartagena, passant per les Balears. La sèrie es caracteritza per uns trets similars, com l'ús de la ploma i la tinta marró o sèpia, els noms italianitzats dels topònims, que se situen centrats a la part superior dels dibuixos, amb lletres capitals treballades. Es dibuixen dins de vinyetes en forma de quadre i les perspecti-

ves són des del mar, cosa que fa pensar, lògicament, que es van fer des d'un vaixell. Per a Navarrete, l'artista té un gran control de la ploma, cosa que li porta a remarcar els accidents topogràfics amb detall, juntament amb els elements més importants de l'urbanisme de cada lloc: esglésies, campanars, torres, cases... tot posant un especial èmfasi en les fortificacions, donada la seva formació acadèmica, amb detalls com marcar amb fum que s'endú el vent per indicar els arsenals i polvorins. Aquests elements, juntament amb el fet que el vell continent estava immers en la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648) i Catalunya en la Guerra dels Segadors (1640-1652) porten a suposar que ens trobem amb una sèrie de dibuixos poc innocents, i més aviat davant la plasmació sobre paper d'una acció d'espionatge i informació militar per al duc de Toscana.

Terragona

El dibuix que ens ocupa és un treball dibuixat a ploma amb tinta marró sobre un suport de paper de tipus cigró (rugós), i que amida 200 x 355 mm. El dibuix s'emmarca en una vinyeta, marc o cartel·la rectangular, amb costats semicirculars, en el qual es desenvolupa una vista de la ciutat de Tarragona des de la mar. Sobre el marc d'aquesta, llegim la llegenda en capitals itàliques, que diu "Terragona" La imatge que proporciona Bazzicaluva des de la mar s'hauria de localitzar en l'actualitat en un punt a identificar entre l'actual bocana del port i la línia de costa. Es pot observar la ciutat des del port fins a la Catedral.

De dreta a esquerra i de dalt a baix de l'observador, ens trobem, primer, just al costat de l'emmarcament, un edifici amb torre, molt llunyà, que es podria prendre com una construcció religiosa. L'elevació respecte al nivell del mar en principi porta a descartar que sigui el convent de Trinitaris, bastit sobre l'amfiteatre i l'església de Santa Maria del Miracle. Bé podria ser el convent de la Mercè (actual Diputació Provincial), i descartem que sigui, com apunta Navarrete, la vila de Torredembarra.

Just al costat es veu una ombra amb perfil en talús que podem interpretar com el baluard de Carles V i, a sobre, la torre de les Monges. Davant seu, un edifici es pot prendre pel convent de Santa Clara. Tots aquests elements es veuen reflectits en la cartografia militar de l'època. Aquest és el cas de la *Planta de la ciudad de Tarragona y sus nuevas fortificaciones*, conservat a l'Arxiu General de Simancas (1641). També els podem observar en els diferents dibuixos d'Anton van den Wyngaerde (1563) (GABRIEL, HERNÁNDEZ 1981: 59-63; 1989: 245-252; MENCHON, MASSÓ 1988: 96-102).

En aquest pla de fons es pot observar la silueta d'una gran construcció que podem prendre com el castell del Rei, torre de Pilats o Pretori, actual seu del Museu d'Història de Tarragona o el desaparegut castell del Patriarca (a la confluència dels carrers Merceria, i plaça del Fòrum actuals), volat el 1813 en marxar les tropes napoleòniques. La proximitat a la Catedral i el fet que la perspectiva pot perfectament tapar el castell del Rei, ens porta a prendre la construcció com el malaguanyat castell de Patriarca. La Catedral se'ns presenta amb campanar i cimbori, tot i que amb unes dimensions més petites del que caldria esperar. De fet, Bazzicaluva remarcava de forma especial, fins i tot exagerada, els edificis d'interès estratègic. Dues torres més, una molt esvelta, i una altra amb merlets i coberta piramidal, no s'identifiquen i es

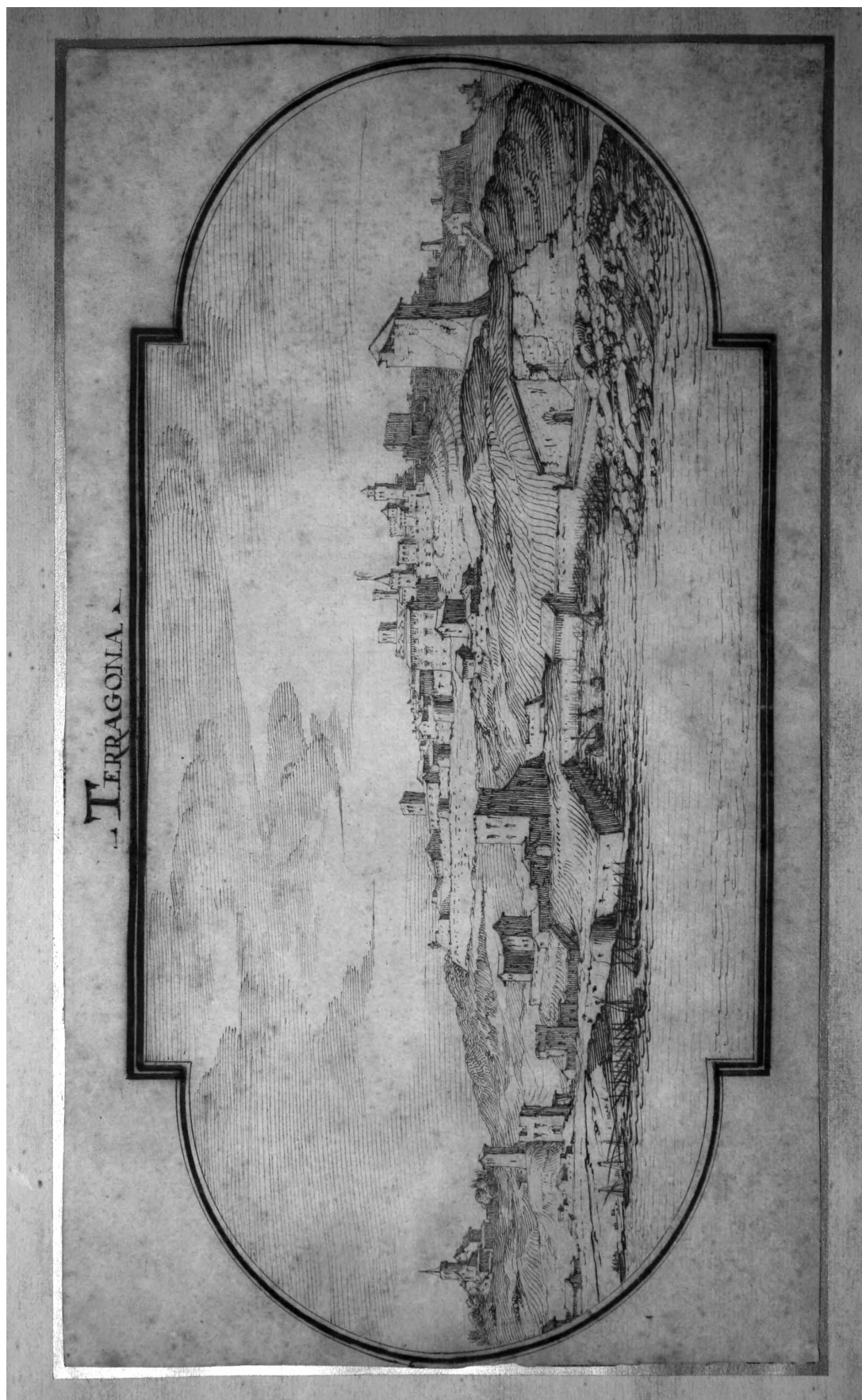
podrien interpretar com a llicències de l'artista. Segueix una altra torre amb unes marques que permeten identificar-se com les coseres o llucanes de la torre del Paborde o Arquebisbe, i més cap a l'esquerra, i a un nivell inferior, la torre Grossa, volada el 1700 per culpa d'un llamp (SÁNCHEZ REAL 1992: 123-142).

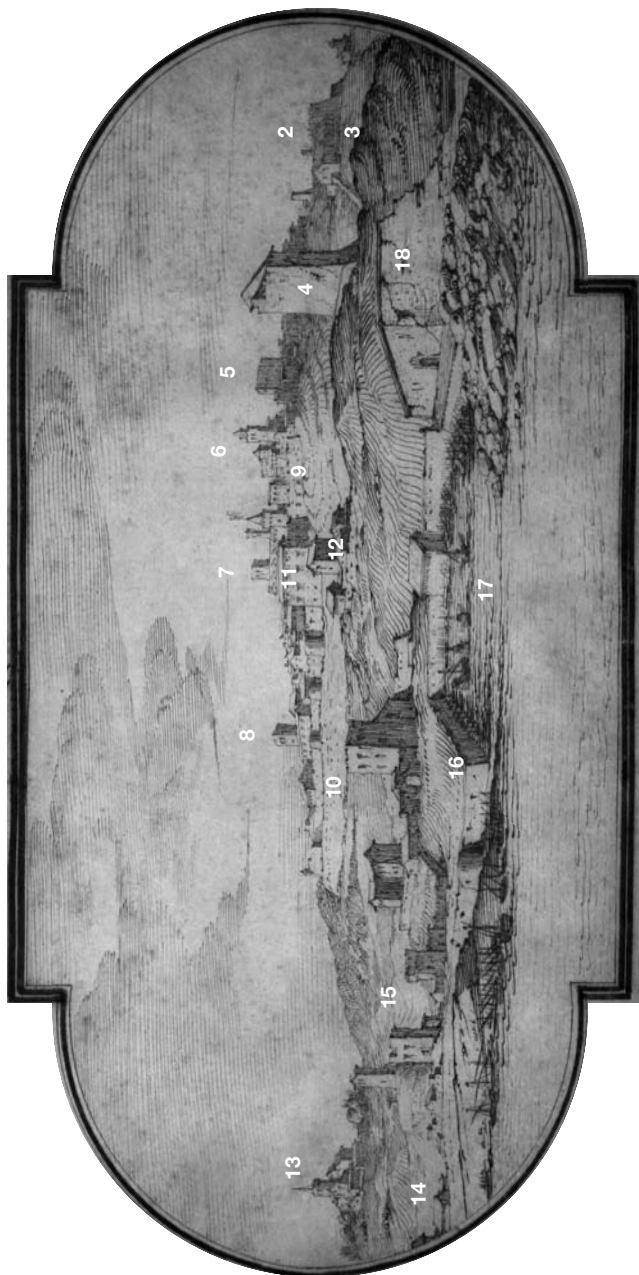
La ciutat es tanca, per la banda meridional, amb les fortificacions de la muralla de Sant Joan, tot i que soluciona la seva obra com una cortina gairebé recta, i sembla que ens vulgui marcar la muralleta del segle XIV darrere seu, amb almenys tres torres, i fins i tot el mur vell. No resol, però, la situació dels convents dels Jesuïtes, l'Hospital de Santa Tecla, la Universitat Tridentina i el convent de Sant Francesc (RIU, RAMOS 1989: 71-93), que sí que es marquen, per exemple en el plànol de Calbet i en el de Simancas de 1642 i que es veuen amb força precisió en el dibuix de Pablo Montañés publicat a l'*España Sagrada* del P. Flórez (1759). Al peu de la muralla de Sant Joan, dos edificis més són dibuixats, la identificació dels quals se'ns fa difícil, tot i que podrien ser el convent de Caputxins.

A la zona del port, tot seguint l'ordre de dreta esquerra del dibuix, destaca en primera línia la torre del Port, feta construir al segle XVI per l'arquebisbe Pere de Cardona (PALMA 1958: 153) i que es marca tant en el plànol de Simancas de 1642 com en el plànol del canonge Calbet conservat a Biblioteca Nacional de París. Sota la torre, destaca una construcció de grans dimensions que no es deixa veure en els dibuixos de Wyngaerde, però que podria prendre's (bé que amb dificultats) com la "fortificació dels napoletans" que esmenta el plànol de Calbet de 1643 i que es pot correspondre amb el "*fuerte acabado sobre el puesto de la torre del Muelle*" grafiat al plànol de Simancas de 1642 i siglat amb la lletra z. El port, solucionat com una badia, es tanca amb una línia de fortificacions que també es veu en el plànol de 1642, juntament amb diferents edificis, bé que amb molts dubtes, amb els marcats en aquest mateix plànol militar. Algun d'aquests es podria prendre com el Molí del Port.

Finalment hem de fer esment d'una altra construcció de dimensions importants, amb una sèrie de construccions al seu voltant, que es podria prendre com un dels convents i esglésies de l'extraradi de la ciutat que van ser arranats durant la Guerra dels Segadors (RECASENS 1975: 367), com podria ser Santa Magdalena de Bell-lloc. Es fa difícil prendre aquestes construccions com una idealització de Constantí per la llunyania d'aquesta població.

En resum, ens trobem amb una vista de Tarragona que, si bé no té l'exactitud d'altres imatges com les de Wyngaerde, del segle XVI, o les dels plànols militars del moment (Calbet i Simancas), dóna una informació més que important per conèixer la ciutat del segle XVII, pels elements que hem esmentat, com el dibuix de l'església de Santa Magdalena de Bell-lloc, la coincidència amb les fortificacions i dades proporcionades per la cartografia militar del moment i pel fet que s'emmarca en una sèrie més àmplia de Bazzicaluva, que es pot datar gràcies a la data fixada en els dibuixos dedicats a Dènia, cap al 1642. Aquest fet el fa el segon dibuix més antic que tenim de la ciutat de Tarragona, després de les vistes d'Anton van den Wyngaerde. Determinades inexactituds i absències, com els grans edificis entre la rambla Vella i la muralla de Sant Joan, de l'escullera romana etc. són indicadors que Bazzicaluva va dibuixar la ciutat sense poder-la estudiar detingudament, o senzillament no la va poder dibuixar. ■ ■■■■

Proposta d'identificació dels diferents edificis del dibuix:

- 1 Convent de la Mercè
- 2 Baluard de Carles V i torre de les Monges
- 3 Convent de Santa Clara
- 4 Torre del Port
- 5 Castell de Patriarca
- 6 Catedral
- 7 Torre de l'Arquebisbe
- 8 Torre Grossa
- 9 Mur Vell (?)
- 10 Muralla de Sant Joan
- 11 Hospital de Santa Tecla (?)
- 12 Edifici no identificat (convent dels Caputxins?)
- 13 Santa Magdalena de Bell-lloc
- 14 Cases de pescadors (?)
- 15 Edifici a identificar (magatzems del port, molí del Port?)
- 16 Fortificacions del Port
- 17 Port
- 18 Fortificacions del Port (dels Napolitans?)

BIBLIOGRAFIA

FLÓREZ, H. (1759): España sagrada, tom XXIV: "Antigüedades Tarraconenses. Preliminar a las Memorias Eclesiásticas de la Santa Iglesia de Tarragona". Madrid.

GABRIEL, R., HERNÁNDEZ, E. (1981): "Proyecto de fortificación de la ciudad de Tarragona en 1641". *Butlletí Arqueològic*, època V, núm. 3, 1981, p. 59-63.

— (1989): "Un plano de Tarragona de 1643", *Butlletí Arqueològic*, època V, núms. 8 i 9 (1986-1987), Tarragona, p. 245-252.

MACIAS, F. (1986): "Il.8. Tarragona". A KAGAN, R. L. (ed.) *Ciudades del Siglo de oro: las vistas españolas de Anton Van den Vyngaerde*, Madrid 1986, p. 174-180.

MENCHON, J.; MASSÓ, J. (1988): *Murallas de Tarragona. Murallas i fortificacions de Tarragona segles II aC. - XX dC.* Tarragona 1988.

NAVARRETE, B. (2007): "Views of Spanish Ports by Ercole Bazzicaluva". *Master Drawings* 2007, 45 (3), New York, p. 345-353.

— (2006): *El Papel del Dibujo en España*. Madrid, Artur Ramon-Galeria Caylús, 2006, p. 26-27.

NEGUERUELA, I. (1985): "Dos importantes planos de Tarragona en el Archivo de Simancas". *Quaderns d'Història Tarraconense*, V, 1985, p. 59-75.

PALMA, A. de (1958): *Las calles antiguas de Tarragona*, vol. II, Tarragona.

RECASENS; J.M. (1975): *La ciutat de Tarragona*, vol. II, Barcelona.

RAMOS, L.; RIU, E.(1989): "Rambla Vella de Tarragona, de Tridentina a lliberal". *XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Valls-Vilatorrada, octubre de 1989*, vol. I, p.71-93.

SÁNCHEZ REAL, J. (1992). *Obra Menor II*, Tarragona 1992. ■